

ELEMENTE PROFANE ÎN PICTURA RELIGIOASĂ

SFÂNTUL ILIE ȘI CĂRUȚA CU CAII DE FOC

DE VICTOR BRĂTULESCU.

— o —

În articolul cu același titlu, publicat în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, 1934, pp. 49-67, arătăm că în multe scene creștine apar unele elemente cu caracter profan care vin de-a dreptul din păgânism și că aceste elemente au fost folosite de noua credință creștină.

Părinte, căruța lui Israil și călărașul lui“ (Regii, IV, 2. V. 14)¹.

Mai resumat, dar cu același conținut, fragmentul acesta cuprinde următoarea notiță, în manualul publicat de Didron, în 1845:

„Ilie, înălțat spre cer, pe un car de foc,

Fig. 1. — Sf. Ilie în căruță.
Pictură din biserica Sf. Ilie de lângă Suceava.

În ce privește pe Sfântul Ilie, iconografia recomandă zugravului următoarele cu privire la ridicarea la cer a acestuia.

„Luarea lui Ilie în sus.“

„Car de foc și cai de foc și în mijlocul carului Ilie, ca la ceriu în sus mergând, și Eliseu din josul lui privindu-l pre dânsul și cu o mână îl trage pre cojocul lui Ilie, despărțit fiind de la Ilie, și cu cealaltă mână ține o hârtic care zice: Părinte,

este icoana lui Hristos urcând spre cer, la Înălțare, cu un steag roșu în mână.“

Această scenă a învierii și a nemuririi sufletului este sculptată foarte adesea pe vechile sarcofagii creștine, adunate în muzeele creștine din Arles, Marsilia și Paris².

¹ Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți. 1906, p. 124.

² M. Didron, *Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine*, Paris. 1845, p. 112.

Fig. 2. – Detaliu din icoana Sf. Ilie de la biserica Sf. Ilie Gorgani din București.

Fig. 3. — Ridicarea la cer a Sf. Ilie.
Pictură din biserica mănăstirii Veroneț.

Să cercetăm pe rând elementele acestei scene, în câteva reprezentări românești și străine, să facem apropierile cuvenite, și vom vedea apoi, concluziile ce se impun.

CĂRUȚA ȘI CAII DE FOC AI SFÂNTULUI ILIE.

În *Istoria Românilor*, I, p. 150, d. profesor Iorga, scriind despre „căruța scitică”, reprezentată în monumentele arheologice, ba atribuită și zeilor, arată că „această căruță a rămas și până astăzi în carul nostru și al locuitorilor stepei, unde s'au purtat odinioară acești domni ai popoarelor”.

Și are perfectă dreptate, fiindcă această căruță, „atribuită și zeilor”, este reprezentată

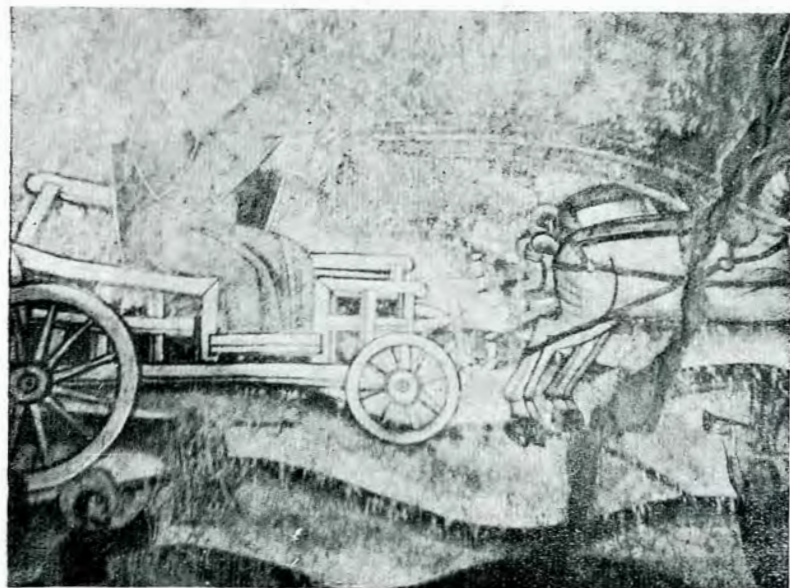

Fig. 4. — Sf. Ilie în căruță.
Biserica brâncovenească din Făgăraș.

de-a lungul timpurilor, în zugrăvelile bisericilor noastre, purtând pe Sf. Ilie, amintitor al lui Iupiter tonans și al soarelui, în același timp, păstrând același vechiu caracter general, cu unele note locale și unele caracteristice ale vremii. Mai toate acestea sânt înfățișate fără *leuci*, fiind mai mici, mai ușoare și sortite a fi trase de cai, în vreme ce acelea cu *leuci* erau trase de boi și puteau fi încărcate până sus, fără primejdia de a se revărsa loitrelor, puternic sprijinite pe *leuci*.

Dovada celor afirmate mai sus, că întâlnim adecă elemente caracteristice locului și vremii, o facem cu ilustrarea căruții din icoanele Sfântului Ilie, după cum urmează :

La biserica Sfântului Ilie, ctitorie a lui Ștefan-cel-Mare, de la sfârșitul secolului al XV-lea, *căruța* Sfântului Ilie este înfățișată ca o cutie dreptunghiulară pe patru roate. De la această formă poartă numele de *dric* (fig. 1). Forma aceasta o întâlnim, în aceiași regiune, la Voroneț, la sfârșitul veacului al XVI-lea, dricul asemănându-se mai mult unei bărci (fig. 3).

Cam de aceiași formă, de și aici iese în evidență mai ales roatele, iar caii merg mai mult în dreptul carului, este cea de pe icoana Sfântului Ilie, din secolul al XVIII-lea, de la biserica Gorgani din București. (Fig. 2.)

Deosebită de cele de mai sus, căruța Sfântului Ilie zugrăvită în biserica brâncovenească de la Făgăraș, din 1697, se înfățișează mai apropiată de căruțele din vremile noastre și din regiunea aceasta : cu roțile d'înainte mai mici, cu loitre, având loc de urcat în căruță, scara de mai târziu a trăsorii cu arcuri, cu carâmbi întreruși de acest loc de urcare, cu un lemn de legătură în partea din urmă, amintind pe cel din vremurile noastre, cu crucea de care stau agățate crucioaiele cu șleaurile hamurilor : exemplarul acesta este caracteristic regiunii transilvănene de care vorbim (fig. 4). Aproape toți gemarii ce veniau din Transilvania înainte de unire aveau asemenea căruțe numite *brîști*, prin părțile

de Sud ale țării noastre.

Amintire a carului solar este icoana-prăznicar ce se păstrează în catedrala din Giurgiu. Ca și în cea de la biserica Sf. Ilie Gorgani din București, caii sânt înaripați.

Caracteristic este că, în zugrăvelile de la Voroneț și Sfântul Ilie din Bucovina, cei patru cai înaintași urcă domol un munte, iar Sfântul stă liniștit, ca un moșneag, în mijlocul căruții, precum vor fi stat odinioară Voevozii în călătoriile ce făceau prin țară, pentru a împărți dreptatea, ca Radu-cel-Mare și alții, în vreme ce în icoana de la biserica Gorgani din București, în cea de la catedrala din Giurgiu

căii inaripați se înalță în sus, trăgând căruța în care Sfântul, în atitudine de atent conducător, nu mai este un moșneag liniștit, ci un bărbat energic, preocupat de buna îndrumare a zburătorilor pe cari știe să-i strunească, precum odinioară soarele își strunia telegarii, asemănători cu ai Sfântului nostru din icoanele de care vorbim.

În zugrăveala de la Făgăraș, Sfântul ține strâns hățurile, cu stânga, iar, cu dreapta înălțată, pare a învărti biciul și îndeamnă la drum, după ce a aruncat lui Eliseiu cojocul.

O icoană care redă, pe lângă scena urcării la cer, și pe aceea a deșteptării, de către inger, a proorocului Ilie, precum și primirea de către Eliseiu a cojocului cu care desparte apoi apele Iordanului, se găsește în Muzeul din Vălenii-de-Munte și a fost publicată de d. profesor N. Iorga¹.

Aceiași reprezentare o aflăm pe un steag, din 1834, păstrat la Muzeul de artă religioasă (fig. 5).

În ambele scene zugravul a vrut să infățișeze pe proorocul Eliseiu în momentul începerii activității sale profetice.

În această icoană din secolul al XIX-lea, carul de foc al lui Ilie ia forma unei trăsurii moderne.

Păcat, numai că porțiunea aceasta este prea întunecată în icoană...

Mai rămâne de adăugit că în unele imagini, în care soarele strunește căii din biga romană, este însoțit

de zeița Aurora, inaripată¹, ceea ce, în zugrăveala de la Voroneț, ca și în icoana de la Giurgiu, o face ingerul inaripat. Acesta învărtește biciul, călărește pe calul

Fig. 5. — Ridicarea la cer a Sf. Ilie.

Pe dosul unui steag din 1834. Muzeul de artă religioasă.

din stânga, după cum se obișnuiește și astăzi la Români, când n'au hățuri sau le pierd (fig. 6).

¹ N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, I, București 1934, fig. 46.

¹ Cf. G. Popa Lisseanu, *Mitologia greco-romană*, București 1928, p. 185, fig. 65.

Fig. 6 – Icoana Sf. Ilie de la Catedrala din Giurgiu.

Aidoma acestei scene este aceia care inchipuie răsăritul soarelui pe arcul de triumf al lui Constantin-cel-Mare¹ (fig. 7).

Zugrăvelile din ținutul muntos al Bucovinei arată carul Sfântului Ilie urcând la pas, printre stânci, iar caii merg înșirați doi câte doi; în icoana de la biserica Sf. Ilie Gorgani apar caii de foc înaripați, zburând printre munți; în aceeași atitudine cei din zugrăveala de la Făgăraș; iar cei din icoana de la Giurgiu, așezați unul lângă altul, în număr de patru, zburând, amintesc de-a dreptul telegarii soarelui și vechiul sistem de înhâmare la carul roman, înfățișat, după un desen din Muzeul Britanic din Londra, în Mitologia greco-romană a d-lui Popa Lisseanu (fig. 8).

Carul solar trece printre stele, înfățișate ca ființe omenesti care plutesc în văzduh. Prin felul cum sânt arătate în desernul

Fig. 7. - Răsăritul Soarelui.

Pe arcul de triumf al lui Constantin cel Mare.

După Gr. Florescu, o. c., fig. 28.

acesta, ele amintesc ielele noastre.

Credința populară născută din această

Gr. Florescu. *Arcul de triumf al lui Constantin-cel-Mare*, București 1927, p. 74, fig. 28.

înfățișare a sfântului îi atribuie tunetul puternic, iar huruirea prelungită arată huruirea roților trăsorii lui de foc, sau facerea boabelor de porumb când tună așa,

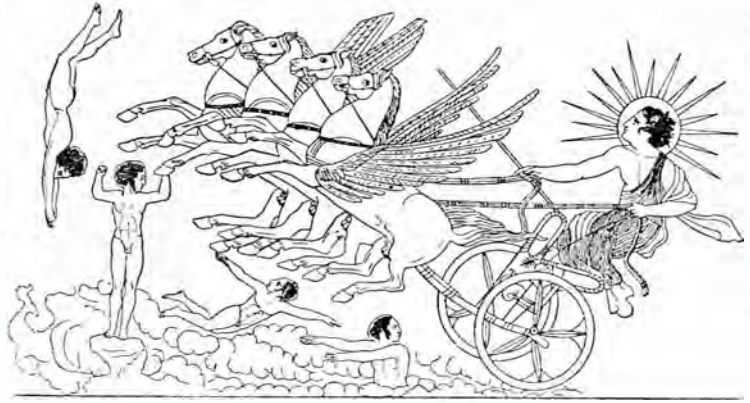

Fig. 8. - Carul solar trecând printre stele.

D:semn pe un vas din Muzeul Britanic din Londra.

După G. Popa Lisseanu, o. c.

în vremea legatului porumbului, în toiluri verii.

Cum s'a răsfânt în imaginația populară ridicarea în văzduh, cu ajutorul carului de foc, ni-o arată citatul de mai jos: „Străinul a făcut vre-o trei pași până la o cărarușă.

Era praf mult pe ea, căci fusese vreme de secetă.

Scoase din sân o vârguță, inchipui patru roțițe în pragul de jos, inchipui un căruț, se puse în el, și de-odată se porni cu vuet mult căruțul și se înalță ca o vijelie. Cei doi boieri bătrâni văzură cum cărmuiește de frâne străinul, dar caii nu-i văzură”¹.

Zugravii scenei de care ne ocupăm au ținut samă de „Erminie”, în partea în care este vorba de carul de foc, de caii de foc, de Sfântul Ilie și de Sfântul Eliseiu. Ei au avut însă grijă să adauge, în unele scene, ingerul care mână caii, pe care „Erminia” nu-l prevede, însă amintește pe zeita Victoria sau zorile, Aurora, care, în chipul de copil, deschide porțile zilei, în momentul când soarele por-

¹ I. Agârbiceanu, *Zile ploioase*. În cartea de limba română pentru clasa a III-a, ed. a II-a, 1935, p. 175, de Șt. Pop și Paul Papadopol.

nește în obișnuita-i călătorie zilnică.

Momentul apariției zilei, pe care, în fig. 28 din studiul citat al d-lui Florescu, ni-l arată copilul cu torța în stânga, în vreme ce noaptea, biruită, rămâne jos, supt picioarele cailor, în chipul unui bătrân, care a scăpat torța, își găsește aplicația într-o miniatură din secolul al XI-lea.

În această miniatură, noaptea apare ținând un vâl de-asupra capului, în mâna stângă are o torță stinsă. Aurora, în chipul unui copil, de cealaltă parte, ține o torță aprinsă¹.

Fig. 9. – Sf. Ilie. Icoană rusească din secolul al XVI-lea

Intr-o icoană rusească din secolul al XVI-lea² în care scena centrală, a ridicării Sântului Ilie la cer, este înconjurată de patruzeci și opt de alte scene mai mici, sfântul, stând în picioare în carul tras de caii de foc, printre nori, este primit de Isus, așezat în colțul din stânga, iar ingerul, de de-asupra cailor pare a-l conduce la Isus întocmai precum, în tablourile votive sânt conduși ctitorii de biserici (fig. 9).

¹ Jean Ebersolt, *La miniature byzantine*, Paris 1926, pl. XXII.

² Pervoukhine, *Église du prophète Élie*, Moscova 1915, pl. II.

Pe o ușă de bronz de la Biserica Sfânta Sofia din Novgorod, din 1187, Sfântul Ilie strunește caii, vorbind cu Eliseiu, care stă întins în fața carului, în vreme ce ingerul de de-asupra carului pare că-l întâmpină¹.

Dacă legăm între ele aceste elemente: Aurora, în chip de copil, cu torță, din scena „Răsăritul Soarelui“, al cărui cult era în cinste la Curtea lui Constantin-cel-Mare, „el însuși fiind identificat cu soarele“², și din Psaltirea secolului al XI-lea, cunoscută supt numele din „Biblia de la Vatican“, cu Îngerul care apare conducând caii în unele icoane ale Sfântului Ilie, putem stabili o identitate de interpretare, în ce privește redarea scenii urcării la cer a Sfântului Ilie și a Soarelui.

În acest cas, ca și în cazul interpretării scenei: Eroul trac, Făt-Frumos, Sfântul Gheorghe și eroii noștri morți în lupte: Radu de la Afumați, Albu Golescu și Stroe Buzescu, zugravul a luat elementele trebuitoare din arta păgână, le-a interpretat potrivit cu interesele și normele credinței creștine și, astfel rânduite, în locul scenei păgâne, a apărut scena creștină; în locul Soarelui și al Carului său, în locul cailor, al Aurorei și al Noptii, a apărut Sfântul Ilie cu carul său, cu caii săi, Îngerul în locul Aurorii și Eliseiu în locul Noptii.

Interpretarea citată mai sus, după Didron, că ridicarea lui Ilie la cer reprezintă, în Noul Testament, Înălțarea lui Isus, o găsim și mai târziu în explicația ce se

dă scenei acestea, în panoul care cuprinde tema respectivă sculptată pe ușile din secolul al V-lea, de la Biserica Sfânta Sabina, la Roma³ (fig. 10).

Bréhier adaugă, după Omilia a II-a a Sfântului Ioan Hrisostomul, că aruncarea cojocului de către Ilie lui Eliseiu repre-

¹ G. K. Loukanski, *L'architecture religieuse russe du XI-e siècle Paris*, 1929, pl. XV.

² Gr. Florescu, o. c., p. 75.

³ Gh. Diehl, *Manuel d'art byzantin Paris*, 1925, ed. a II-a, p. 282, fig. 139; cf. și Bréhier, *L'Art Chrétien. Son développement iconographique, des origines à nos jours*, Paris 1928, fig. 36, p. 94.

sintă, în Noul Testament, acordarea puterilor Apostolilor de către Isus¹.

În resumat, în scena ridicării la cer a prorocului Ilie, căruța de foc este, pentru regiunile noastre, căruța de stepă, trasă de

cai, fie de patru cai, așezați după modelul celor de la carul mare.

Aurora este înlocuită printr'un inger, iar Noaptea prin Eliseiu.

Un amestec al ridicării Sfântului Ilie la

Fig. 10. – Ridicarea la cer a Sf. Ilie.
Sculptură din sec. al V-lea, ușile bisericii Sf. Sabina din Roma.
După Ch. Diehl, o. c., fig. 139.

doi sau de patru cai, înșirați doi câte doi, pentru alte regiuni este biga romană cu patru cai, înhâmați după sistemul roman, unul lângă altul, iar, pentru altele, trăsura luxoasă de mai târziu, trasă fie de doi

cer cu Înălțarea lui Isus, având însă și elementele descrise mai sus, îl prezintă ușile de la biserica Sfânta Sabina din Roma, din secolul al V-lea, Je care am vorbit mai sus.